

KARANLIK ÇAĐ / YUNAN ORTAÇAĐI

Akha krallık ve beyliklerinin kesinleşmemiş bir görüŖe göre Dorlar tarafından ortadan kaldırılmasından sonra, Ege Dünyası'nda "Karanlık ađ" adı verilen bir suskunluk dönemi yaşanmıştır. Kabaca M.Ö. 12. ile 9. yüzyıl arasını kapsayan bu döneme ilişkin bilgilerimiz az olmakla birlikte, günümüzde sürdürölen yoğun arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları sayesinde bu dönem gittikçe aydınlanmaktadır. Bildiklerimiz daha çok Homeros'un destanlarına dayanmaktadır. Önceleri *basileus* denen kralların yönetiminde olan Yunan topluluklarında giderek zengin bir sınıfın (aristokratların) oluştuğunu görüyoruz. Homeros'un *Odysseia* destanında Phaiaklar Kralı Alki-noos'un yanında on iki aristokrat vardır. Yani, önceleri krallar tek başlarına hüküm sürerken, zamanla yanlarına aristokratları da almışlardır. Kent devletlerinin kurulmaya başlaması ile gelişen ve değışen yönetim mekanizmasında krallar sistemin dışında kalmaya başlamışlar ve yerlerini aristokratlara terketmişlerdir. Ege Dünyasında pek çok yerde krallar M.Ö. 9.-8. yüzyıldan itibaren ortadan kalkmaya başlamıştır. Krallığın sürdüğü tek yer Sparta idi. Burada önceleri bir kral hüküm sürerken, daha sonra iki kral yönetime ortak olmuşlardır.

Yunanistan'ın Karanlık ağı'nda dikkati çeken bir kenı da nüfusun azalmış olmasıdır. Yazı da kaybolmuştur; ancak M.Ö. 8. yüzyılda tekrar ortaya çıkacaktır. Aynı şekilde atlı arabalar da görülmez. Kuşkusuz bu, arabanın hiç kullanılmadığını göstermez; ama araba tasvirlerinin görülmemesi onların en azından eski yoğunlukta kullanılmadığına işaret edebilir. Vazo sanatı süslemelerinde geometrik motiflerin egemen olduğu görülür. Nitekim Karanlık ađ'ın keramiğe göre adlandırılan erken dönemi (M.Ö. yak. 1050-900) "Protogeometrik" Dönem'dir. Geç evresi ise (M.Ö. yak. 900-700) "Geometrik" Dönem olarak adlandırılır.

Yunanistan'ın Karanlık ađ'dan çıktığı dönem (M.Ö. 9. yüzyılın ikinci yarısı), Yakın Doğu'da önemli değışikliklerin olduğu bir dönemdir. Asur İmparatorluğu güçlenmekte, Fenike kent devletlerinin ticari amaçlı yayılımı başlamaktadır. Fenikeliler, Kuzey Afrika, Sicilya, Sardinya, İspanya ve Kıbrıs'ın güneyinde koloniler kurmuşlardır.

YUNAN ALFABESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Fenikelilerin alfabe yazısını meydana getirmeleri M.Ö. 2. bin yılın sonlarındadır (M.Ö. yak. 1100). Yunanlılar da, ataları olan Akhaların kullandığı Linear B yazısını, Fenikeliler ile ticaret ilişkileri sonucunda daha da geliştirmişler ve onlardan aldıkları sessiz harfler ile Eski Yunan alfabesini oluşturmuşlardır. Bu alfabe M.Ö. 8. yüzyılın başlarından itibaren

Yunanlarca kullanılmaya başlanmıştır (bu tarih 10. yüzyıla kadar da çıkartılmaktadır). Zamanla sessiz harflerin arasına sesli harfleri yerleştirip, yeni harfler de ekleyerek Eski Yunancayı son şekline getirmişlerdir. Önceleri sağdan sola yazılan Eski Yunanca, daha sonra soldan sağa yazılmaya başlanmıştır. Yunan alfabesinin ilkel formuna ait yazı örnekleri Dor lehçesinin konuşulduğu adalarda (Melos, Thera, Girit) günümüze kadar gelmiştir. 1989 yılında İtalya'nın Latium ovasında, Roma'ya birkaç kilometre uzaklıktaki Gabii nekropolünde (mezarlık) Eski Yunanca bir yazıt bulunmuştur. Yazıt, M.Ö. 8. yüzyılın ilk yansına tarihlenmekte olup bilinen en eski Yunanca yazıt olmasının yanı sıra, Yunanca'nın M.Ö. 8. yüzyıl gibi erken bir tarihte İtalya'ya kadar ulaştığını göstermesi açısından önemlidir.

BATI ANADOLU KENT-DEVLETLERİ VE LYDİA KRALLIĞI

O dönemde İonia'nın hemen doğusunda Lydia Krallığı bulunuyordu. Bu nedenle Lydia Krallığının Batı Anadolu'yu kontrol altında tuttuğunu söyleyebiliriz. Nitekim, Lydia Krallığı'nın son hanedanı olan Mermnadlar Hanedanının kurucusu Gyges'in Miletoslulara Abydos'ta koloni kurmalarına izin vermesi, Lydialıların Batı Anadolu'nun kuzey kesimine kadar egemenliklerini yaymış olduklarını işaret eder. Lydialılar, İonia bölgesi kent devletleriyle her zaman iyi ilişkiler içinde olmamışlardır.

Herodotos'tan (1.14) öğrendiğimize göre Kral Gyges, Smyrna (Eski İzmir) ve Miletos'a saldırmış ve Kolophon'u (Değirmendere) ele geçirmiştir. Gyges'ten sonra tahta geçen Ardys ve Sadyattes dönemlerinde de Priene ele geçirilmiş, Miletos topraklarına akınlar yapılmıştır. Sadyattes'ten sonra Lydia tahtına geçen Alyattes de Miletos'a saldırılara devam etmiş ve beş yıl sonra bir barış antlaşmasıyla savaşa son vermiştir. Herodotos'un (I. 21-22) anlattığına göre Lydia Kralı Alyattes ile Miletos arasındaki barış şu şekilde tesis edilmişti: Alyattes, kuşatma altında tuttuğu Miletos'un artık dayanacak gücü kalmadığını, yiyecek- içecek stogunun tükendiğini düşünüyordu. Bu sırada Miletos Tiranı Thrasybulos'un akıma bir fikir geldi ve halkın elindeki tüm buğday agoraya yığıldı ve içkili bir şenlik düzenlendi. Miletos'ta kıtlıkla karşılaşmayı uman Alyattes'in elçisi buğday tepesini ve eğlenen halkı görünce bunu Alyattes'e anlattı. Bunun üzerine kuşatmanın daha uzun süreceğini düşünen Alyattes daha fazla beklemek istemedi ve Miletos ile bir barış antlaşması imzaladı. Kral, daha sonra Smyrna'yı da ele geçirip yakıp yıktı; Klazomenai'a (Urla) saldırısı ise başarısız oldu. Bir süre sonra İonia kentlerine saldırılara son vererek, onların barış içinde yaşamalanna izin verdi.

Alyattes'in oğlu ve son Lydia Kralı olan Kroisos (M.Ö. 561-546) önce Ephesos'a sonra da diğer İonia kentlerine yeniden saldırılara başladı. Alyattes'in ölümünden sonra yaşanan bir

taht kavgasında Ephesos, Kroisos'a karşı bir politika izlediğinden, tahtı ele geçiren Kroisos, önce Ephesos üzerine yürüdü. Tiran Pindaros kaçmadan önce halkına bir öğüt vererek kenti (Ephesos'u) bir iple tapmağa bağlamalarını istedi. Böylece kentin, tapmağın koruması altında olduğu imajı verilecekti. Neticede Pindaros Peloponnesos'a kaçtı, Kroisos Ephesos'u ele geçirdi. Lydia egemenliğine giren Ephesoslular daha sonra Atina'dan Aristarkhos adlı birini çağırdılar ve bu kişi Ephesos'ta beş yıl kalarak sınırlı bir demokratik rejimin kurulmasına yardımcı oldu. Bu yeni rejim süresince Ephesos'un Lydia Krallığı ile ilişkisi gayet iyi idi. Hatta Kroisos, Artemis Tapmağının yeniden inşası için cömert bir bağışta da bulundu. Kroisos zamanında Batı Anadolu kent devletleri tam bir kontrol altına alındı. Nitekim, Herodotos (1. 28) Kroisos'un egemenliğinin Kızılırmak'a kadar uzandığını söylemektedir; ancak, her ne kadar Batı Anadolu kent devletleri fiilen Lydia Krallığı'nın egemenliği altında olsalar da yine de kısmi otonomileri mevcuttu.

Kent-devletlerinin kuruluşu

Eski Yunan siyasal ve sosyal yaşamının en karakteristik örgütleniş biçimi *polis* (çoğulu *poleis*) adı verilen kent-devlettir. "Politika" sözcüğü de *polisten* türetilmiştir. Bir görüşe göre Dorların baskısı sonucu, Ege denizini aşarak Yunanistan'dan güneye inen ve Eski Yunanca'nın değişik lehçelerini konuşan bazı topluluklar, Batı Anadolu'da, özellikle Ionia bölgesinde kent-devletleri kurmuşlardır. Bu ilk zamanlardaki kent-devletleri boş bir arazide, birdenbire kurulmamış; zaten var olan merkezlerin yeniden iskânı şeklinde oluşmuştur. Daha sonra Batı Anadolu'nun diğer bölgelerinde ve Yunanistan'da da çok sayıda kent-devleti kurulmuştur. Batı Anadolu'daki Smyrna'yı (eski İzmir) en erken kurulan kent devletlerinden biri olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır. Tarihçiler, Smyrna'nın kent-devleti olarak kuruluşunu M.Ö. 11. yüzyıla kadar götürmektedir. Keza Miletos da oldukça eski bir yerleşim merkezidir. Kent-devletini (*polis*) genelde tek bir kent oluşturmakla birlikte, bazen birkaç ufak yerleşim biriminin bir araya gelerek bir kent devletini meydana getirdiğini görüyoruz (*synoikismos*).

Sonuç olarak, Ege bölgesindeki kent-devletlerinin ne zaman kurulmaya başladığı sorusunun tam olarak yanıtlanamadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bazı tarihçiler, ilk kentin oluşumunu Minos dönemi Güneşine kadar götürmektedir. Bazı bilim adamları ise kral ya da tiran (*tyrannos*) gibi tek bir kişinin egemenliğindeki yerleşimlere kent adı verilemeyeceğini, dolayısıyla ancak M.Ö. 6. yüzyıl sonlarına doğru demokratik rejimin kurulması ile gerçek anlamda kentin kurulması arasında bir paralellik söz konusu ola-

bileceğini söylemektedir. Buna karşılık, bir topluluğun, nasıl olursa olsun (oligarşik ya da demokratik), kendisine iktidar şeklini seçmesinin kentin kurulması için yeterli olabileceğini söyleyenler de vardır. Bu durumda başlarında kralların bulunduğu kentlerin kurulması M.Ö. 9. yüzyılın başlarına değin gitmektedir; ancak bölgedeki yerleşimlerin gelişkin kent-devleti olarak ortaya çıkmalarına ilişkin yaygın görüş M.Ö. 8. yüzyıldır.

Kent devletlerinde ilk yönetim şekli krallıktır (monarşi). Devletin başında bir kral (*basileus*) vardır. Aristoteles bu dönemden övgüyle söz eder. Ona göre ilk dönemlerde erdemli, akıllı ve üstün insanların kendilerini yasaların üstünde görerek kral olarak atanmaları adil ve haklıdır. Daha sonra kralların yerini aristokratların söz sahibi öldüğü aristokratik nitelikli oligarşik yönetim biçimi almıştır. Bu arada birçok kent-devletinde tiranların egemenliğini görüyoruz. Daha sonra Atina'daki demokrasi rüzgârlarının da etkisiyle, tiranlar kovulmuş ve demokratik yönetimler kurulmuştur.

Eski Yunanların kent-devleti bazındaki bir siyasal organizasyonunda en önemli iki unsur, halk (*ethnos / demos*) ve kent (*polis*) idi. Kentteki topluluğun iktidarı ve bağımsızlığı söz konusu olduğundan, bir kent, bugünkü anlamda bir “devlet” demektir. Fakat şurası da unutulmamalıdır ki, Eski Yunan anlayışında kent-devletlerinin adlarından (Atina, Korinthos gibi) çok, o kent-devletini oluşturan halkın adı (Atinalılar, Korinthoslular gibi) ön plandaydı. M.Ö. 5. yüzyılda Atina'nın nüfusu, 170.000'i yurttaş, 30.000'i yabancı uyruklu ve 100.000'i de köle olmak üzere toplam 300.000 kişi olarak tahmin edilmektedir.

Yapısal olarak bir kent-devleti, dinsel, politik ve yönetim birimlerinin yer aldığı bir merkezi kısım (asıl kent alanı) ile bunun çevresindeki, ekonomi alanı durumunda bulunan, diğer bir deyişle tarımsal üretimin sağlandığı kırsal kesimden (*khora*) oluşurdu. Burada kent-devletinin merkezi ile kırsal kesimi arasında ortaklaşa bir yaşam (*symbiosis*) söz konusudur. Kentin merkezi, genellikle, “akropolis” adı verilen yüksekçe bir tepe üzerindeki, etrafı surla çevrili alandı. *Akropolis*'te, meclis vb. yönetim binaları ile bazı önemli kamu binaları ve tapmak gibi dinsel yapılar bulunurdu. *Akro-* için dışında ise diğer kamu binaları ile yurttaşların evleri yer alıyordu. İktidar sahipleri kuşkusuz *akropolis*'te ikâmet ediyorlardı.

Önceleri monarşik bir yapıya sahip kent devletleri (*poleis*) zamanla aristokratik (oligarşik) ya da demokratik bir yapıya sahip olmuşlardır. Geleneğe göre, monarşik idare döneminde önce *basileus* (çoğulu *basileis*) adını taşıyan krallar vardı; sonra (olasılıkla M.Ö. 700 civarında) krallar yerlerin soylu ailelerden (aristokratlar) seçilen ve *arkhon* adı verilen yöneticilere bırakmak zorunda kaldılar. Kralın dinsel işlevi, örneğin Atina'da, *arkhon ba-*

sileus'a geçti. Aristokratların söz sahibi olduğu dönemde, aristokratlar Atina *akropolis*'inin 300 m. kadar batısında yer alan *Areopagos* Meclisi'nde toplanıyordu. Bu aristokratik nitelikli yönetim sisteminde önceleri üç *arkhon* vardı; a) din ve devlet işlerinin yürütülmesinden sorumlu *basileus* (kral), b) askeri komutan olan *polemarkhos*, c) genel idari işlerden sorumlu *arkhon*. Daha sonra *thesmothetai* (kanun koyucular) denen altı *arkhon* daha ilâve edildi ki bunlar da devletin kanunlarından sorumluydu. Böylece başlangıçta dokuz *arkhon*'un görev yaptığı anlaşılmaktadır. *Arkhon*'lar zengin ve soylulardan seçiliyordu. Aristokratlar idaresinde en önemli karar mercii kuşkusuz yukanda sözünü edilen *Areopagos* Meclisi idi ve daha önce *arkhon*'luk yapmış olanlar bu meclisin doğal üyesiydiler.

En önemli siyasal kurumlarını bir “Danışma ve İdare Meclisi” (Bule) ile “Halk Meclisi”nin (*Ekkîesia* / *Demos*) oluşturduğu bir kent-devle tinin sahip olduğu ya da olmak istediği en önemli üç özellik, a) başka devletlerin veya dış güçlerin egemenliğinde olmamayı ifade eden bağımsızlık (*eleutheria*), b) iç işlerinde özgür olmayı, dış güçlerin müdahalesine maruz kalmamayı ve kanunlarını dilediği şekilde oluşturmayı ifade eden özgürlük (*autonomia*) ve c) kendine yeterlilik / ekonomik bağımsızlık (*autarkeia*) idi. Kuşkusuz kent-devletinin tanımları arasına başka özellikler de konulabilir. Örneğin, M.S. 2. yüzyılda yaşayan Pausanias (X. IV 1), “agorasız ve tiyatrosuz bir kent-devleti düşünemeyeceğini” yazmaktadır. Keza, bağımsızlık ilkesi göz önüne alındığında, sikke basımının da bir kent-devleti için önemli bir kriter olacağı açıktır.

Sosyo-ekonomik ve siyasal yapısı itibariyle her kent-devletinin, yurttaşlarının sağlıklı koşullarda ve eşit haklara sahip olarak yaşamalarını sağlamak için bir anayasası vardı. Demokrasinin (*demos* = halk; *kratia* = egemenlik ve buradan *demokratia* - halkın egemenliği) temeli, işte bu kent-devletlerinde atılmıştır; çünkü Eskiçağ'm daha önceki devirlerindeki, Doğu devletlerinin başında bulunan ve kendin tanrının temsilcisi, hatta tanrı olarak kabul eden hükümdar ile, ona kayıtsız şartsız bağlı uyruklardan meydana gelen devlet yapısı karşısında, Batıdaki kent-devleti yapısı demokratik bir anlayışın ürünü idi. Atina'da “demokrasi” için ilk imâ Aiskhylos'ta (M.Ö. 5. yüzyıl) bulunmaktadır: *demokratia* = halkın egemen eli. Bir yönetim biçimi olarak demokrasi (*demokratia*) ilk kez Herodotos'un (M.Ö. 5. yüzyıl) eserinde geçmektedir. Atina demokrasisinde, demokrasinin ilkeleri şunlardır: a) Yasalar karşısında eşitlik (*isonomia*), b) Meclis'te konuşma özgürlüğü (*isegoria*), c) Herkesin her makama gelebilme hakkı (*isotimia*).

Her ne kadar antik demokraside sadece erkeklerin yurttaş olarak temsil edildikleri ve bu yüzden günümüz demokrasi kavramından farklı ve sınırlı olduğu ortadaysa da, Atinalıların bu kısıtlı demokrasiye kralları, aristokratlar ve tiranlar devirerek ulaştıkları düşünüldüğünde, “demokrasiye” ulaşılan yolda küçümsenmeyecek adımlar atıldığı görülmektedir. Fakat şurası da unutulmamalıdır ki demokratik yönetim her zaman yüceltilen ve gıpta ile bakılan bir yönetim şekli değildi. Demokrasinin; Herodotos, Perikles, Sokrates gibi taraftarları varsa da Aristophanes, Ksenophon, Platon, Aristoteles gibi güçlü muhalifleri de vardı. Demokrasiye karşı olanlara göre ancak soylular, zenginler ve eğitimliler devleti iyi bir şekilde yönetebilirdi; devlet yönetimi cahil halk tabakasına ya da “ayak takımına” bırakılamayacak kadar ciddi bir işti. Bu nedenle demokrasi karşıtı aydınlar da, demokratik yönetimin (demokrasinin) zamanla *okhlokratia* denen “avam yönetimine” dönüşerek dejenere olacağı endişesi vardı; nitekim Atina'da, halkın iradesinin her şeyin üstünde olduğu düşüncesiyle, bazı yanlış kararlar alınmış olduğu da vâkidir. Bu arada, Roma İmparatorluğu döneminde yasama gücünün *Ekklesia*'dan ziyade daha küçük ölçekli *Okhlos* denen bir tür Avam Meclisi'nde olduğunu söylemekte fayda vardır.

DERS NOTLARI VE GÖRSELLER SADECE EĞİTİM AMAÇLARI
KULLANILMIŞTIR.
Prof. Dr. Vedat KELEŞ Ders Notları.